

ร้อยปีจุฬาฯ ในแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ

บัณฑิต จุลาสัย *

ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

bunditchulasai@yahoo.com

รัชดา โชติพานิช

ห้องปฏิบัติการแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

rachada_golf@hotmail.com

บทคัดย่อ

พื้นที่ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เดิมเป็นที่ตั้งวังใหม่ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในบริเวณที่เรียกกันว่าทุ่งประทุมวัน ต่อมาเปลี่ยนเป็นที่ทำการของหน่วยงานราชการต่างๆ เช่น กรมรถไฟ กรมแผนที่ และโรงเรียนเกษตรธิการ เป็นต้น จนถึงในสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชานุญาตให้ใช้เป็นที่ตั้งของ โรงเรียนข้าราชการพลเรือนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งการสถาปนาเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2459

ช่วงเวลาหนึ่งร้อยปีที่ผ่านมา จากการศึกษาแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ ตั้งแต่ พ.ศ. 2430 จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ แผนที่ประวัติศาสตร์ พ.ศ. 2430 พ.ศ. 2440 พ.ศ. 2450 ร.ศ. 129 และ พ.ศ. 2475 ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2495 พ.ศ. 2530 พ.ศ. 2543 และ พ.ศ. 2559 และแผนที่ พ.ศ. 2512 และ พ.ศ. 2550 พบการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพในพื้นที่ของมหาวิทยาลัยอย่างชัดเจน ทั้งอาคารสิ่งก่อสร้าง ที่ว่าง และทางน้ำ

คำสำคัญ: แผนที่ประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภาพถ่ายทางอากาศ

* ศาสตราจารย์ ดร.

Chulalongkorn University Centenary in Maps and Aerial Photographs

*Bundit Chulasai **

*Department of Architecture, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University
bunditchulasai@yahoo.com*

Rachada Chotipanich

*Historic Maps and Documents Research Unit, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University
rachada_golf@hotmail.com*

Abstract

Chulalongkorn University's campus was originally occupied by the palace of H.R.H. Prince Maha Vajirunahis, the Crown Prince, who was the son of H.M. King Chulalongkorn, who built the palace in Pathumwan fields. Subsequently the palace became offices for various government bodies such as the Siamese State Railway, the Survey Department, and the School of Agriculture. In the reign of King Mahavajiravudh, the king granted the land to the new Civil Service College, which was later elevated into Chulalongkorn University on March 26th, 1916.

This paper describes physical changes in the century-long period through an analysis of historic maps and aerial photographs, from 1887 to the present: maps dated 1887, 1897, 1907, 1910, 1932, 1969, and 2007, as well as aerial photographs taken in 1952, 1987, 2000, and 2016. Distinct physical changes on the University grounds are noted, especially changes in the built forms, open spaces, and waterways.

Keyword: historic maps, Chulalongkorn University, aerial photographs

* Professor, Ph.D.

บทนำ

สืบเนื่อง ในงานจุฬาฯ วิชาการ ที่จัดขึ้น ณ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่างวันที่ 16-19 มีนาคม พ.ศ. 2560 นิทรรศการ **ร้อยปีจุฬาฯ ในแผนที่ประวัติศาสตร์** เพื่อร่วมเฉลิมฉลองในวาระครบรอบหนึ่งร้อยปีแห่งการสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นำเสนอแผนที่ประวัติศาสตร์ ภาพถ่ายทางอากาศ ภาพถ่ายดาวเทียม บริเวณจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตั้งแต่ พ.ศ. 2430 จนถึงปัจจุบัน เพื่อแสดงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่กว่าพันไร่ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในการนี้ นอกจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรนิทรรศการดังกล่าว เมื่อวันที่ 17 มีนาคม แล้ว นิทรรศการชุดนี้ยังได้รับความสนใจจากนักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไปอย่างมาก

ภาพลักษณ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปีปัจจุบันที่กำลังเฉลิมฉลองวาระการสถาปนาครบหนึ่งร้อยปี คือสถาบันอุดมศึกษาที่ตั้งอยู่ท่ามกลางศูนย์กลางธุรกิจการค้าและการท่องเที่ยวของกรุงเทพมหานคร อาคารของแต่ละคณะวิชาล้วนสูงใหญ่ สร้างกระจายไปทั่วพื้นที่ มีพระบรมราชานุสาวรีย์สองรัชกาลเป็นศูนย์รวมใจ อยู่กลางสนามหญ้า หน้าเสาธง หอประชุม อาคารมหาจุฬาลงกรณ์และอาคารมหาชิราวุธ โอบล้อมด้วยสระน้ำและป่าจามจุรี ในขณะที่อาคารศูนย์การค้า โรงแรม และร้านค้า เรียงรายอยู่ด้านนอก ในเขตพื้นที่จัดหาผลประโยชน์ของมหาวิทยาลัย

ภาพลักษณ์ดังกล่าวปรากฏมานานปี จนเป็นที่คุ้นตาของชาวจุฬาฯ และสาธารณชนทั่วไปนั้น สะท้อนให้เห็นวิวัฒนาการทางด้านกายภาพของมหาวิทยาลัย ดังคำบอก

เล่าของนิสิตเก่า อาจารย์อาวุโส รวมทั้งภาพถ่าย และเอกสารประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง แต่ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเฉพาะพื้นที่หรือ เฉพาะอาคาร ไม่ได้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งมหาวิทยาลัย

แผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ จึงเป็นบทบันทึกสภาพจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในแต่ละช่วงเวลาอย่างชัดเจน

แผนที่

การทำแผนที่ตามแบบอย่างตะวันตก เริ่มต้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อมีสเตอร์เฮนรี อะลาบาสเตอร์ อดีตข้าราชการสถานกงสุลอังกฤษ ที่ต่อมาเข้ามารับราชการเป็นที่ปรึกษาส่วนพระองค์ ถวายคำแนะนำแนวทางการทำนุบำรุงบ้านเมือง

มีการจัดตั้ง **กองทำแผนที่**¹ ขึ้นใน พ.ศ. 2418 ต่อมากรมแผนที่แห่งประเทศไทย มีกัปตัน เอช. ฮิลล์ เป็นหัวหน้า และมีสเตอร์เจมส์ แมคคาธิ ผู้ช่วย ดำเนินการวางโครงข่ายการสำรวจสามเหลี่ยม Triangulation survey จากประเทศอินเดียและพม่า มาถึงประเทศไทย มีสเตอร์อะลาบาสเตอร์ ในฐานะที่ปรึกษาส่วนพระองค์ ถวายความเห็น ว่า นอกจากจะอนุญาตตามที่อังกฤษร้องขอมา ควรจะทาบทามฝรั่งที่ขออนุญาตให้เข้ามารับราชการกับฝ่ายไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นชอบ จึงให้เรียกกัปตัน เอช. ฮิลล์ และมีสเตอร์เจมส์ แมคคาธิ เข้ารับราชการสังกัดฝ่ายพระกลาโหม จัดตั้งโรงเรียนแผนที่ขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ใน พ.ศ. 2425 และจัดตั้งกรมทำแผนที่ สังกัดกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ขึ้นใน พ.ศ. 2428 โดยมีมีสเตอร์เจมส์ แมคคาธิ ที่ต่อมาได้รับพระราชทานราชทินนามว่า พระวิภาควุธ เป็นเจ้ากรมคนแรก (รับราชการระหว่าง พ.ศ. 2428-2444)

¹ พีรศรี โปหาทอง, “กรุงเทพ ณ พ.ศ. 2450”, *วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับพิเศษ แผนที่ประวัติศาสตร์* (2550): 27.

พ.ศ. 2435 กรมแผนที่ย้ายไปสังกัดกระทรวงเกษตราธิการ ด้วยภารกิจทำแผนที่พระราชอาณาเขตลุล่วงไปมากแล้ว และมีการกิจการใหม่ในการทำแผนที่สำหรับใช้ออกโฉนดที่ดินเพื่อการเกษตร มีออฟฟิศตั้งอยู่ที่วังใหม่ สระปทุม² มีการสำรวจรังวัดรายละเอียดพื้นที่เพาะปลูก และขยายกิจการแผนที่ครอบคลุมไปยังมณฑลต่างๆ ทั่วทั้งสยามประเทศ

มิสเตอร์โรนัลด์ กิบลิน เจ้ากรมแผนที่คนต่อมา เป็นผู้นำระบบการจัดระเบียบที่ดินระบบทอร์เรนส์ (Torrens System) มาใช้ ประกอบด้วย การทำทะเบียนที่ดิน การออกโฉนดที่ดินที่เขียนเข้ามาตราส่วนอย่างถูกต้อง และการทำแผนที่โฉนด cadastral maps อย่างละเอียดสำหรับเป็นหลักฐานการตรวจสอบการถือครองที่ดิน³ เป็นผลให้สามารถออกโฉนดที่ดินได้อย่างทันสมัยรองรับการจัดตั้งกรมทะเบียนที่ดินและหอทะเบียนที่ดินมณฑลกรุงเทพ ตั้งแต่ พ.ศ. 2444 ส่วนกรมทำแผนที่นั้นย้ายมาสังกัดกระทรวงกลาโหม พ.ศ. 2452 มีสำนักงานอยู่ที่ปากคลองตลาด จนถึงปี พ.ศ. 2474 จึงย้ายมาอยู่ที่ตึกเชิงสะพานช้างโรงสี ถนนกัลยาณไมตรีจวบจนปัจจุบัน

ภาพถ่ายทางอากาศ

หลัง พ.ศ. 2475 การทำแผนที่ในประเทศไทยก็ก้าวเข้าสู่ยุคใหม่ เมื่อกรมอากาศยานทดลองถ่ายภาพพื้นที่ทางตอนเหนือและตะวันออกของพระนคร เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการทำแผนที่ ควบคู่ไปกับการสำรวจรังวัดภาคพื้นดินที่ทำมาแต่เดิม การถ่ายภาพทางอากาศครั้งนั้น เป็น

จุดเริ่มต้นของการทำแผนที่ด้วยภาพถ่ายทางอากาศในประเทศไทย โดยมี พลโทพระยาศัลวิธานนิเทศ (แอบรักตประจิด) อดีตเจ้ากรมแผนที่ทหารบกเป็นผู้ริเริ่ม

ใน พ.ศ. 2493 รัฐบาลเห็นความสำคัญของภาพถ่ายทางอากาศ ในการประมวลข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ที่มีความแม่นยำและทันสมัย จึงอนุมัติให้จัดตั้ง *องค์การแผนที่จากภาพถ่ายทางอากาศ* ขึ้น โดยมีสำนักงานอยู่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ต่อมา กรมแผนที่ทหารบกจึงรวมงานขององค์การแผนที่จากภาพถ่ายทางอากาศ เปลี่ยนชื่อหน่วยงานเป็น กองบินถ่ายภาพทางอากาศ⁴

ผลงานแผนที่ของกองบินถ่ายภาพทางอากาศมีมากมาย อาทิเช่น โครงการแม่น้ำเจ้าพระยาของกรมเจ้าท่า พ.ศ. 2508 โครงการแผนที่ป่าไม้ ของกรมป่าไม้ พ.ศ. 2510 โครงการออกหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.3) ของกรมที่ดิน พ.ศ. 2515-2522 โครงการจัดทำแผนที่เพื่อการบริหารทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรสิ้นของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พ.ศ. 2545

แผนที่กรุงเทพมหานคร

สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร เป็นหน่วยงานดูแลและรับผิดชอบการวางผังเมือง จัดทำแผนที่เพื่อใช้ประกอบการสำรวจการใช้ประโยชน์อาคารและที่ดิน เริ่มจากการแปลภาพถ่ายทางอากาศของกรมแผนที่ทหาร แผนที่มาตราส่วน 1:1,000 ของตำรวจจราจร จัดทำเป็นแผนที่ลายเส้น รวมทั้งจัดเก็บข้อมูลแสดงการใช้ประโยชน์ที่ดิน การใช้สอยอาคาร ประเภทอาคาร และเลขที่บ้าน

² บัณฑิต จุลลาสัย และรัชดา โชติพานิช, “ก่อนจะเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย”, ใน *ร้อยเรื่องราวดีๆ หนึ่งร้อยปีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2560), 5.

³ พีรศรี โปหาทอง, “กรุงเทพ พ.ศ. 2450”, *วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับพิเศษ แผนที่ประวัติศาสตร์* (2550): 28.

⁴ *พินิจพระนคร 2475*2545*, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับกองบัญชาการทหารสูงสุด จัดพิมพ์ในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี พ.ศ. 2549 (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, 2549).

แผนที่เพื่อการผังเมือง ของสำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร เริ่มดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. 2515 เป็นแผนที่มาตราส่วน 1: 50,000 มีระวางที่ครอบคลุมกรุงเทพมหานคร มีการปรับปรุงเพิ่มเติมจากการสำรวจภาคสนาม จึงมีความละเอียดและทันสมัย อีกทั้งการปรับปรุงใหม่ทุกๆ 4 ปี และด้วยความช่วยเหลือจากประเทศญี่ปุ่นระหว่าง พ.ศ. 2529-2530 มีการทำแผนที่ในระบบดิจิทัล มาตราส่วน 1:20,000 จำนวน 60 ระวาง และ 1:4,000 จำนวน 41 ระวาง เป็นแผนที่ที่มีความละเอียด ทั้งตัวอาคาร สิ่งก่อสร้าง และระดับสูงต่ำของดิน

แผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ

จากการสำรวจพบแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ ซึ่งแสดงสภาพจุลาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในช่วงเวลาต่างๆ ที่ปรากฏ ดังนี้

1. แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2430 (ภาพที่ 1)

แผนที่ชุดนี้ มีมาตราส่วนประมาณ 1: 5,000 เป็นแผนที่แรกที่กรมแผนที่รวบรวมข้อมูลจากการสำรวจ และนับจากแผนที่ของชาวต่างประเทศ มีการจัดพิมพ์ที่ประเทศอังกฤษ จำนวน 18 ระวาง โดยเริ่มจากพระบรมมหาราชวัง (ภูเขาทอง) วัดสระเกศ เป็นศูนย์กลาง เหนือคลองผดุงกรุงเกษม ฝั่งเหนือ ทิศใต้ถึงแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันออกถึงทุ่งบางกะปิ และทิศตะวันตกตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยา แสดงรายละเอียดของเมือง ที่ตั้ง อาคารสถานที่ ถนน คลอง อย่างละเอียดชัดเจน รวมทั้งนามสถานที่สำคัญๆ ได้แก่ พระราชวัง วังเจ้านาย วัด ศาสนสถาน บ้านขุนนางผู้ใหญ่ สถานที่ราชการ สถานกงสุล ป้อมปราการ และถนนสายสำคัญในพระนคร⁵ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดดำรงราชานุภาพ และสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งมีเฉพาะในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ส่วนพื้นที่

ทั้งในเกาะรัตนโกสินทร์และพื้นที่อื่นๆ ในกรุงเทพมหานคร รวมทั้งฝั่งธนบุรี เก็บรักษาอยู่ที่ห้องสมุดสำนักพิมพ์ต้นฉบับ

2. แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2440 (ภาพที่ 2)

แผนที่กรุงเทพฯ มาตราส่วน 1: 11,880 จัดทำโดยกรมแผนที่ทหาร กระทรวงกลาโหม จัดทำขึ้นหลังแผนที่กรุงเทพฯ ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) ที่เรียกกันว่า แผนที่นายวอนนายสอน โดยเพิ่มเติมส่วนของวังสวนดุสิต และมีการลงสี แสดงพื้นที่น้ำด้วยสีฟ้า และพื้นที่ศาสนสถานด้วยสีเหลือง ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่สำนักหอสมุดแห่งชาติ

3. แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 (ภาพที่ 3)

แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ มาตราส่วน 1:1,000 แผนที่ชุดนี้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. 2448 มีการรังวัดอย่างละเอียดด้วยมีวัดถูประสงค์เพื่อการออกโฉนดที่ดินโดยเฉพาะ เมื่อดำเนินงานแล้วเสร็จ กระทรวงเกษตรธิการ นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2451 ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่กรมแผนที่ทหาร

4. แผนที่กรุงเทพฯ ร.ศ. 129 (ภาพที่ 4)

แผนที่กรุงเทพฯ มาตราส่วน 1: 10,000 พ.ศ. 2453 จัดทำโดยกรมแผนที่ทหาร กระทรวงกลาโหม เป็นแผนที่ที่มีรายละเอียดของอาคารสถานที่ ห้างร้านสำคัญๆ มีการลงสีศาสนสถานด้วยสีเหลือง มีสัญลักษณ์แสดงสิ่งก่อสร้างที่เป็นตึก เรือนฝากระดาน ถนน ลำน้ำ ทางรถไฟ ทางรถไถ (เส้นทางรถรางรุ่นแรกที่ใช้แรงดันไอน้ำในการขับเคลื่อน) และแสดงพื้นที่ว่าง สนามหญ้า ที่สวน มีการระบุเส้นแบ่งขอบเขตอำเภอ และจังหวัด ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่สำนักงานวิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5. แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 (ภาพที่ 5)

แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ มาตราส่วน 1: 5,000 จัดทำโดย

⁵ ธงชัย ลิขิตพรสวรรค์ (บรรณาธิการ), *แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ และธนบุรี จ.ศ.1249* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2559).

กรมแผนที่ทหาร กระทรวงกลาโหม มาจากการสำรวจรังวัดระหว่าง พ.ศ. 2464-2475 ด้วยวิธีการสำรวจแผนที่พื้นราบ แบ่งการสำรวจออกเป็นส่วนๆ แล้วนำมาเขียนเส้นหมึกและระบายสีบนกระดาษเนื้อหนา แสดงรายละเอียดทางกายภาพของเมือง เส้นทางคมนาคม วัสดุและโครงสร้างของอาคาร สถาปนามีสถาปัตยกรรม มีการระบุนามอาคาร สถานที่สำคัญ และถนน มีเส้นตารางบอกพิกัดอ้างอิงตามระบบของศาลิปดา สามารถนำแต่ละระวางมาประกอบเป็นแผนที่ขนาดใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ กรมแผนที่ทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด

6. ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2495 (ภาพที่ 6)

ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ กรมแผนที่ทหาร และหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

7. แผนที่บริเวณจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2512

แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2512 มีมาตราส่วน 1: 1,000 จัดทำโดย หน่วยงานตำรวจจราจร เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาจราจรและกิจการของตำรวจ มีความละเอียดมากสามารถแสดงข้อมูลที่ชัดเจนของอาคารสิ่งก่อสร้างรวมทั้งรั้ว ทางเท้า บ้านเลขที่ ห้องปฏิบัติการแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กำลังจัดทำสำเนาและตกแต่งไว้เป็นฐานข้อมูลสำหรับการศึกษาวิจัย จำนวนทั้งสิ้น 320 ระวาง

8. ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2530

ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ กรมแผนที่ทหาร และหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

9. ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2545 (ภาพที่ 7)

ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ กรมแผนที่ทหาร

10. แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2550 (ภาพที่ 8)

แผนที่กรุงเทพฯ มาตราส่วน 1: 4,000 จัดทำโดยสำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร เป็นแผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ในระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ GIS ประกอบด้วยฐานข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร แสดงรายละเอียดว่าเป็น อาคารพักอาศัย อาคารพาณิชย์ อาคารราชการ สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา พื้นที่เกษตรกรรม ระบบโครงสร้างพื้นฐาน ระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร

11. ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2559 (ภาพที่ 9)

เป็นภาพถ่ายทางอากาศที่ใช้ระบบถ่ายภาพจากดาวเทียม จึงมีความคมชัด และเป็นแผนที่ที่ทันสมัยที่สุดในปัจจุบัน เก็บรักษาไว้ที่ สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ

จากแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ จำนวน 11 รายการนี้ แสดงให้เห็นวิวัฒนาการของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ครั้งที่ยังเป็นพื้นที่โล่ง ไม่มีอาคารสิ่งก่อสร้าง ส่วนใหญ่ยังเป็นพื้นที่เกษตร จนมาเป็นหมู่อาคารขนาดต่างๆ สร้างจนเต็มพื้นที่ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแบ่งได้เป็น 4 ช่วงเวลา ตามที่ปรากฏในชุดแผนที่ ดังนี้

1. ก่อนการสถาปนามหาวิทยาลัย

ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2430 พ.ศ. 2440 พ.ศ. 2450 และ ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453) แสดงให้เห็นว่า สภาพของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทั่วทั้งบริเวณ มีอาคารเพียงแห่งเดียวคือ วังใหม่ วังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น เพื่อเป็นที่ประทับ ของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาชิรณทศสยามมกุฎราชกุมารพระองค์แรก แต่ยังมีต้นได้ประทับ

พระองค์เสด็จทิวงคตไปก่อนเมื่อ พ.ศ. 2437⁶ ภายหลังจึงมีหน่วยงานราชการได้รับพระบรมราชานุญาตใช้อาคารเป็นที่ทำการ ได้แก่ กรมรถไฟ กรมแผนที่ และโรงเรียนแผนที่ สำหรับพื้นที่โดยรอบที่เป็นตาราง น่าจะเป็นแปลงทดลองทางการเกษตรที่เกิดขึ้น เมื่อครั้งเป็นที่ตั้งโรงเรียนเกษตรราธิการ

สภาพพื้นที่โดยรอบจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นพื้นที่เกษตรกรรมเช่นกัน แต่ยังเป็นแบบดั้งเดิมแปลงที่ดินมีขนาดเล็ก ไม่เป็นตารางชัดเจน หากรูปร่างเป็นไปตามทางน้ำธรรมชาติ มีสถานที่สำคัญคือวังพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าพระสวัสดิโสภณ และวัดสระประทุมวัน รวมทั้งบ้านเรือนจำนวนไม่มาก กระจายไปตามพื้นที่ต่างๆ มีสนามม้าอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของพื้นที่ สถานที่สำคัญอื่น ได้แก่ บ้านเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี วัดหัวลำโพง วัดช่างแสง วัดแคใน วัดสามง่าม วัดมหรณพาราม โรงสีนายชีว โรงพัก วงกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา สะพานเฉลิม 43 โรงพักพลตระเวน

ในแผนที่ พ.ศ. 2450 เมื่อวังใหม่เป็นที่ตั้งของโรงเรียนเกษตรราธิการ และโรงเรียนกรมแผนที่ แสดงให้เห็นว่ามีสนามหญ้าและสระน้ำที่ระบุความลึกรอบบริเวณ รวมทั้งคูน้ำ พื้นที่ปลูกดอกไม้ สวนพรรณไม้ต่างๆ

ในแผนที่ ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453) สภาพทั่วไปยังไม่เปลี่ยนแปลง เพียงแต่ระบุรายละเอียดเพิ่มขึ้น เช่น ชื่อถนนพญาไท ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2451 โดยมีร่างหมายรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตัดถนนสายใหม่จากสี่พระยาทางทิศใต้ จนถึงถนนประแจจีน (ถนนเพชรบุรี) ทางทิศเหนือ และทรงพระราชทานนามว่า พญาไท มีความตอนหนึ่งว่า

... ถนนพระคลังข้างที่ จะตัดต่อถนน ๔ พระยา ถึงถนนประแจจีน เพื่อจะให้ชื่อประ... (ต้นฉบับเลือน)... ถนน ๔ พระยา นี้เป็นพระยาเดียว ให้เรียกว่า “ถนนพญาไท” ในยหนึ่งได้ความว่าถนนนั้นมาออกที่สวนตำบลพระยาไท อีกในยหนึ่งได้ความว่าเป็นถนนที่พระราชทานเป็นไถยาพระราชทานของไทย ถ้างลมือเมื่อไรให้ปักชื่อคงเรียกได้ง่าย ...⁷

รวมทั้ง ถนนบำรุงเมืองทางด้านทิศเหนือ ถนนหัวลำโพงด้านทิศใต้ แนวคลองอรชรด้านทิศตะวันออก และถนนสนามม้า มีคลองอรชรด้านทิศตะวันตก และถนนพญาไท มีศาลเทพารักษ์ โรงพักกองตระเวนย่อยหัวลำโพง สะพานอุเทนถวาย รวมทั้งบ้านเรือนหนาแน่นมากในทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ ริมถนนหัวลำโพง

2. หลังการสถาปนามหาวิทยาลัย

ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2475 และภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2495 แสดงให้เห็นว่า จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในช่วงเวลานี้ มีขอบเขตพื้นที่ชัดเจนทางด้านทิศเหนือ ติดถนนพระรามที่ 1 ด้านทิศใต้ติดถนนพระรามที่ 4 ด้านทิศตะวันออกติดถนนสนามม้า และด้านทิศตะวันตกติดถนนพระรามที่ 6 พื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นพื้นที่เกษตร มีอาคารสิ่งปลูกสร้างสำคัญ คือ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ ในแผนที่ระบุโรงเรียนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นอกจากนี้ ยังมีสโมสรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วังใหม่ หอใหม่ และสถานเสาวภา มีคูน้ำ คลอง ปรากฏอยู่ทั่วไป เช่นเดียวกับทางคนเดิน ถนนสายย่อย และถนนสายใหญ่ มีกลุ่มบ้านพักอาศัยของผู้บริหารและอาจารย์ที่เป็นอาคาร และมีสนามหญ้าโดยรอบ เรือนหลังใหญ่ที่สุดในกลุ่มอาคารเหล่านี้ เป็นอาคารสูงสามชั้น สันนิษฐานว่าสร้าง

⁶ บัณฑิต จุลาลัย และรัชดา โชติพานิช, “ก่อนจะเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย”, *วารสารจามจุรี* 11, 3 (กันยายน-ธันวาคม 2552): 32-45.

⁷ ร่างหมายรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ ร.ศ.127 (พ.ศ.2451) ในปริยญา ตริย้อยโส (นามแฝง) และรัชดา โชติพานิช, “ถนนวิบูลย์” *ศิลปวัฒนธรรม* 30, 6 (เมษายน 2552): 44-49.

เมื่อ พ.ศ. 2456 เพื่อเป็นบ้านพักของผู้บัญชาการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ (ต่อมามหาวิทยาลัยได้ดัดแปลงเป็นที่ทำการกรมมหาวิทยาลัย หอสมุด และเป็นที่ตั้งของแผนกวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จนรื้อถอนเมื่อมีการก่อสร้างสำนักงานเลขาธิการ คืออาคารจามจุรี 2 ส่วนอาคารพักอาศัยหลังอื่นๆ รื้อถอนไปตามกาลเวลา คงเหลืออยู่ 2 หลัง หลังหนึ่งเคยเป็นบ้านพักของอาจารย์ชาวต่างประเทศ ต่อมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและสถาบันวิจัยสังคม ซึ่งมหาวิทยาลัยดำเนินการอนุรักษ์ไว้และให้ชื่ออาคารว่า เรือนภะรตราชา ส่วนเรือนอีกหลังเป็นบ้านพักของอนุสาสก)

สภาพพื้นที่ภายนอกมหาวิทยาลัย ส่วนใหญ่ยังเป็นแปลงเกษตร มีอาคารสิ่งปลูกสร้าง ประกอบด้วย สนามม้า โรงพัก โรงสี สถานีตำรวจ วัด สำหรับบ้านเรือนมีทั้งแบบตึกและเรือนไม้ นอกนั้นเป็นทางคนเดิน ถนนสายย่อย ถนนสายใหญ่ สระ คุน้ำ และคลอง

ในภาพถ่ายทางอากาศ ในปี พ.ศ. 2495 นั้น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เริ่มพัฒนาทางด้านกายภาพขึ้น มีการก่อสร้างอาคารเรียนของคณะต่างๆ ได้แก่ ตึกวิทยาศาสตร์หรือตึกขาว ที่ออกแบบโดยพระสาโรชรัตนนิมมานก์ (สาโรช สุขยางค์) เริ่มก่อสร้าง พ.ศ. 2469 แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2472 ตึกจักรพงษ์ พ.ศ. 2476 ตึกวิศวกรรมศาสตร์ พ.ศ. 2478 ตึกฟิสิกส์ พ.ศ. 2478 หอประชุมจุฬาฯ พ.ศ. 2482 ตึกเคมี 1 พ.ศ. 2483 ตึกจามจุรี 1 และ 2 พ.ศ. 2484 ตึกสถาปัตยกรรมศาสตร์ พ.ศ. 2484 ตึกวชิรวิทยพัฒน์ พ.ศ. 2484 ตึกเคมี 2 พ.ศ. 2492 ตึกรัฐศาสตร์ พ.ศ. 2495⁸ เป็นต้น ส่วนทางด้านเหนือ กรมพลศึกษาทำสัญญาเช่าที่ดินจำนวน 77 ไร่ 1 งาน กับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สร้างกรีฑาสถานแห่งชาติ โดยการรื้อวังใหม่ลง

3. จุฬาลงกรณ์ฯ พัฒนา

ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2512 และ พ.ศ. 2520 แสดงให้เห็นว่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในช่วงเวลานี้ มีอาคารเรียนเพิ่มขึ้นอย่างมาก อาทิเช่น ตึกครุศาสตร์ 1-2 พ.ศ. 2501 ตึกไชยยศสมบัติ (พาณิชย์ 1-3) พ.ศ. 2504 ตึกรัฐศาสตร์ 2 พ.ศ. 2404 ตึกเคมีเทคนิค พ.ศ. 2506 รวมทั้งอาคารของคณะวิศวกรรมศาสตร์ที่เกิดขึ้นนับสิบหลัง สนามกีฬาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2508 อาคารที่พักผู้สื่อข่าวต่างประเทศ หรือโรงแรมสากล พ.ศ. 2508 ศาลาพระเกี้ยว พ.ศ. 2510 เป็นต้น

เพื่อสนองนโยบายของรัฐบาลในการแก้ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรมในเขตพระนคร จึงมีการกำหนดเขตที่ดินเพื่อการศึกษาและพื้นที่ราชการขอใช้ และนำพื้นที่ที่เหลือจำนวน 325 ไร่ มาปรับปรุงพัฒนาเป็นเขตผลประโยชน์ โดยมีบริษัท วังใหม่ จำกัด ทำสัญญากับมหาวิทยาลัย เพื่อพัฒนาพื้นที่ปลูกสร้างอาคารพาณิชย์ให้เช่ากว่าพันห้อง ทางด้านบริเวณสวนหลวงทางทิศตะวันตก และสยามสแควร์ทางทิศเหนือ

นอกจากนี้ ผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติ ทำให้สภาพพื้นที่โดยรอบมหาวิทยาลัย แปรเปลี่ยนไปมากเช่นกัน มีอาคารพาณิชย์เกิดขึ้นมากมายทั่วทุกพื้นที่ ในขณะที่ทางน้ำ คู คลอง ถูกถมเป็นทางเดิน ซอย และถนน

4. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปัจจุบัน

ในแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2543 แผนที่ พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2559 แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงใน พ.ศ. 2543 นอกจากอาคารสิ่งก่อสร้างกระจายทั่วทั้งพื้นที่มหาวิทยาลัย บริเวณหน้าหอประชุม ปรากฏพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระปิยมหาราชและสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (อนุสาวรีย์สองรัชกาล) ซึ่งเริ่มดำเนินการก่อสร้างและแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2530 มีอาคารวิทย-

⁸ 9 ทศวรรษ พัฒนาการทางกายภาพ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดทำหนังสือ 9 ทศวรรษ พัฒนาการทางกายภาพ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), 60-70.

นิเวศน์ พ.ศ. 2536 หอพักจำปีสำหรับนิสิตชายสูง 14 ชั้น พ.ศ. 2537 ลานจามจุรี ก่อสร้างแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2538 อาคาร 36 ปี โรงเรียนสาธิตจุฬาฯ อาคารพินิตประชานาถ และอาคารเทพทราวดี พ.ศ. 2543

มีแนวต้นไม้สีเขียวมากขึ้น เนื่องจากการรณรงค์ปลูก ต้นจามจุรีในวาระครบรอบ 80 ปีของมหาวิทยาลัย ในโครงการจุฬาฯ 80 ปี จามจุรี 80 ต้น

ในส่วนของเขตที่ดินจัดหาผลประโยชน์ มีการพัฒนา บริเวณพื้นที่ห้วยมถนนพญาไทตัดกับถนนพระรามที่ 4 ผังคณะบัญชา จำนวน 21 ไร่ เพื่อก่อสร้างอาคารสูง จำนวน 2 อาคาร โดยเริ่มก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. 2536 แต่ ก่อสร้างหยุดชะงักเพราะวิกฤติเศรษฐกิจ จนกระทั่งมีการ ดำเนินการต่อจนแล้วเสร็จ ในชื่อโครงการจัดตั้งจามจุรี หรือจามจุรีสแควร์

ส่วนในแผนที่ พ.ศ. 2550 แสดงให้เห็นตำแหน่งอาคาร เดิมของหลายคณะวิชา ถูกรื้อถอนและก่อสร้างแทนที่ อาคารสูง ด้วยมีความต้องการพื้นที่ใช้สอยเพิ่มขึ้น ได้แก่ อาคารมหิตลาธิเบศร์ พ.ศ. 2545 อาคารมหามกุฏ พ.ศ. 2546 หอพักนิสิตหญิงสูง 14 ชั้น (ตึกฟุดซ็อน) อาคาร จามจุรี 9 ที่เริ่มก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. 2548 รวมทั้งการ พัฒนาปรับปรุงอาคารเก่าและสร้างอาคารใหม่สำหรับ คณะสหเวชศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา (ซึ่งเดิม เป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ) ได้แก่ อาคารจุฬาพัฒน์ 1 อาคารจุฬาพัฒน์ 3-9 เป็นต้น

สำหรับภาพถ่ายดาวเทียม พ.ศ. 2559 แสดงให้เห็นสภาพ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ในช่วงระยะเวลาร้อยปีที่ผ่านมา จากสภาพพื้นที่ไร่นาชน พระนคร กลายเป็นพื้นที่ศูนย์กลางความเจริญของ กรุงเทพมหานคร จากพื้นที่โล่งว่างทางด้านการเกษตร

กลายเป็นอาคารสิ่งก่อสร้าง ในขณะที่พื้นที่ว่างระหว่าง อาคารและคูน้ำคลองที่มีอยู่เดิมหดหายไป แทนที่ด้วย อาคารสิ่งก่อสร้างจนเต็มพื้นที่ แต่ก็มีโครงการสำคัญคือ อุทยานร้อยปีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่รื้อถอนพื้นที่ อาคารพาณิชย์ในเขตผลประโยชน์ จำนวน 28 ไร่ จัดทำ เป็นสวนสาธารณะและพื้นที่รับรองน้ำ⁹ รวมทั้งสร้างถนน จุฬาฯ 100 ปี ที่ประกอบด้วยทางเดินเท้าและแนวต้นไม้

สรุป

แผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ จึงเป็นอีกหลักฐานสำคัญ ในการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวทางสถาปัตยกรรมและชุมชน สื่อแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของ พื้นที่ทางกายภาพได้อย่างชัดเจน นับตั้งแต่การทำแผนที่ แบบตะวันตก ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา มีการพัฒนาวิธีการจัดทำแผนที่จากการใช้เดินเท้าสำรวจวัดระยะ มาสู่การใช้ ภาพถ่ายทางอากาศ จนกระทั่งเป็นภาพถ่ายดาวเทียมในปัจจุบัน ที่ใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาช่วยดำเนินการ เป็นหลักการแสดงให้เห็นพัฒนาการของพื้นที่จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย ในช่วงเวลาหนึ่งร้อยปีที่ผ่านมา จากอาคาร สิ่งก่อสร้างคือ รั้วใหม่เพียงหลังเดียว มาสู่อาคารสิ่ง ก่อสร้างทั้งในเขตการศึกษา และเขตจัดหาผลประโยชน์ จากพื้นที่สวน ปลูกพืชผัก มาเป็นพื้นที่สีเขียวกลาง พระนคร โดยแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ นำเสนอ ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน

⁹ “โครงการอุทยานร้อยปีจุฬาฯ และถนนจุฬาฯ 100 ปี”, สืบค้น 20 เมษายน 2560, <http://www.green.chula.ac.th/campus59-01.html>.

ภาพที่ 1 แผนที่บริเวณ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2430
ที่มา: แผนที่กรุงเทพ จ.ศ. 1249
สำนักพิมพ์ ดันฉบับ

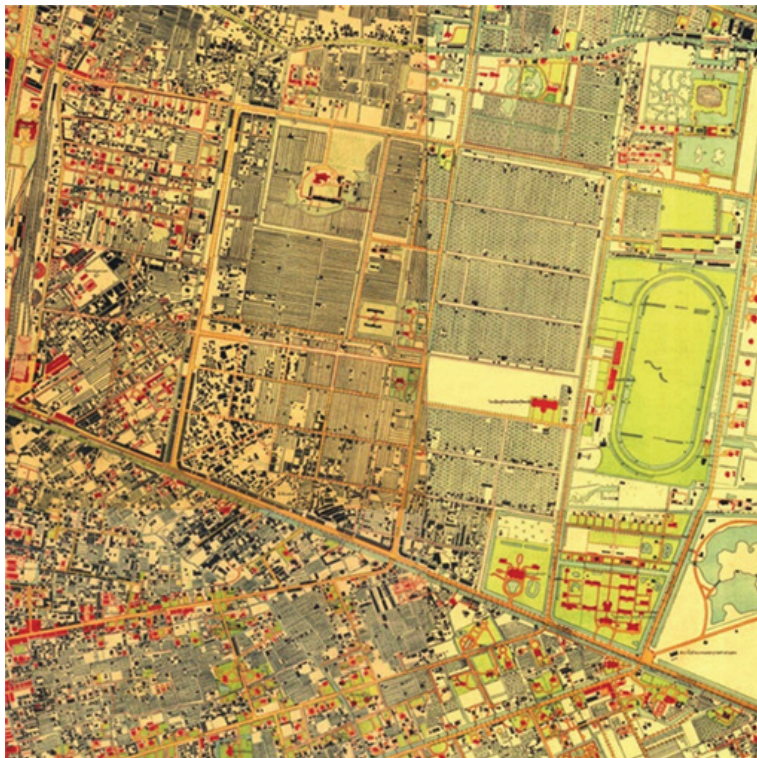
ภาพที่ 2 แผนที่บริเวณ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2440
ที่มา: หอสมุดแห่งชาติ และห้องปฏิบัติ
การแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์

ภาพที่ 3 แผนที่บริเวณ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450
ที่มา: หอสมุดแห่งชาติ และห้องปฏิบัติการ
การแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์

ภาพที่ 4 แผนที่บริเวณ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2453
ที่มา: สถาบันวิทยธรพยากรณ์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย และห้องปฏิบัติการแผนที่
และเอกสารประวัติศาสตร์

ภาพที่ 5 แผนที่บริเวณ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2475
ที่มา: หนังสือพินิจพระนคร 2475-2545

ภาพที่ 6 ภาพถ่ายทางอากาศ
บริเวณจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พ.ศ. 2495
ที่มา: กรมแผนที่ทหาร

ภาพที่ 7 ภาพถ่ายทางอากาศ
บริเวณจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พ.ศ. 2545

ที่มา: หนังสือพินิจพระนคร

ภาพที่ 8 แผนที่บริเวณ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พ.ศ. 2550

ที่มา: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร
และห้องปฏิบัติการแผนที่และเอกสาร
ประวัติศาสตร์

ภาพที่ 9 แผนที่จากภาพถ่ายดาวเทียม
บริเวณจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พ.ศ. 2559
ที่มา: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร

บรรณานุกรม

9 ทศวรรษ พัฒนาการทางกายภาพ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดทำหนังสือ 9 ทศวรรษ พัฒนาการทางกายภาพ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2550.

“โครงการอุทยานร้อยปีจุฬาฯ และถนนจุฬาฯ 100 ปี.” สืบค้น 20 เมษายน 2560. <http://www.green.chula.ac.th/campus59-01.html>.

บัณฑิต จุลาสัย และพีรศรี โกวาทอง. รายงานเอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2453-2475. กรุงเทพฯ: (ม.ป.ท.), 2554.

บัณฑิต จุลาสัย และรัชดา โชติพานิช. ร้อยเรื่องราวดีๆ ร้อยปีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2560.

บัณฑิต จุลาสัย และคนอื่นๆ. พินิจพระนคร 2475*2545. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, 2549.

_____. สมุดภาพแผนที่หนึ่งศตวรรษกรุงเทพ-มหานคร. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, 2550.

แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ และธนบุรี จ.ศ.1249. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2559.

พีรศรี โกวาทอง. “กรุงเทพ ณ พ.ศ. 2450.” วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับพิเศษ แผนที่ประวัติศาสตร์ (2550): 25-34.

ห้องปฏิบัติการแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2439.

_____. แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2440.

_____. แผนที่กรุงเทพฯ ร.ศ.129.